

Миливоје Б. Лайчевић
Универзитет у Крајеву
Правни факултет
mlarcevic@jura.kg.ac.rs
ORCID ID: 0000-0001-5781-9218

ХРОНОЛОГИЈА АНТРОПОЛОШКОГ ПЕСИМИЗМА НИКОЛА МАКИЈАВЕЛИЈА

Сажетак: *Смисао рада је утврђивање и разматрање идеја Никола Макијавелија о људској природи, као и о њеном утицају на карактеристике чиниоца система друштвено-политичког управљања. Макијавели је сматрао да се историјски обрасци понављају циклично кроз време, те је, стога, историјски метод доминантно примењен у разматрању историје о неапативној људској природи која се посебно испољава у политици. Како је тежење Макијавелијеве теорије сагледан кроз несиметричан поглед на основе људске природе, хронологијом се открива тежа развоја ове идеје. Истраживање се фокусира на неколико семенација. Прво се излаже основна идеја и прелиминарна људске политичке природе у антици. Идеје античких мислилаца излажу се као уводник у мисао Макијавелија. Действителни приказ разматрања друштвеног живота кроз филозофску мисао Аристотела, приказује прве идеје и образложења неапативне природе човека у политици. Како је историјски метод био кључно схватање Макијавелија, конкретизовање античких идеја приказује јасније мисаони кључни антиролошки несимизам. Владалац, као кључно дело Макијавелија разматра се уредном анализом са општом исаном заосавицином. Након утврђивања мисли Макијавелија, целокупна идеја антиролошког несимизма доводи се у везу са људским правима и хронологијом која праши развој механизма заштите овог света права. Нове чињенице и разумевање антиролошког несимизма постављају се као могућност бољем уознавању, али и бољем нормирању односа у оквирима функционисања система политичког али, у све већој мери, и економског управљања у друштвеној заједници.*

Кључне речи: *антиролошки несимизам, антика, Макијавели, политика, људска права.*

1. УВОД

Разматрање антрополошког пессимизма изузетно је тешко. Сама претпоставка да људска судбина зависи од наклоности природних и биолошких, а не друштвених фактора, има ненаучни призив. Човекова тежња овладавања природом и природним водила је једноставнијем, дужем и комфорнијем животу.¹ Објективне околности одувек су биле блага кочница разматрања човекове антропологије и праве природе. Чак и из субјективне перспективе, прихватити антрополошки пессимизам није једноставно. То би значило спремност погледа у огледало и покретање мисаоног процеса кроз сазнање да је лик у одразу по природи егоистичан и више склон лошем, него праведности, дарежљивости и доброти.

Поред објективне и субјективне тешкоће, процес разумевања и описивања људске (политичке) природе, у складу са негативним претпоставкама, упечатљиво је промовисао Николо Макијавели (*Niccolò Machiavelli*). Изречена хипотеза, као и погрешно, стриктно тумачење максиме *цилъ ойравдава средсџво*, донели су италијанском мислиоцу задоцнелу славу. Посебним интензитетом његова популарност траје кроз позни XX и одмакли XXI век. Личном, али и судбином политичких догађаја XV и XVI века, Макијавели је креирао интересантну, недовољно докучиву политичку мисао, а у исто време утицајну до савремених дана.

Ходања странпутицама када је реч о разумевању дела Макијавелија у теорији се неретко приписују погрешним тумачењем препорука овог мислиоца као својеврсних универзалних аксиома или општих правила, иако је уобичајено да се тако представљају.² На основама антрополошких убеђења, остаје неспорно да је Макијавели обликовао до данас проучавану идеју, посвећењу доброј организацији друштвене заједнице, чији је темељ сазидан на идеји пессимистичног погледа на људску ћуд.³

Развој научне мисли кроз историју није ишао на руку гледиштима Макијавелија. Неколико векова касније, надолазећи XIX и рани XX век обеле-

¹ Упоредо са овладавањем природом, постојао је, кроз епохе, и значајан део *мистишке* коме се човек лако предавао. Поштовање невидљивог ауторитета ишло је од разноврсних симбола, до непостојећих јунака и разноврсних божанстава. Имагинација је и данас присутна као део човековог постојања.

² Игор Живановић, „Платон, Макијавели и макијавелизам“, *Филозофија и друштво* 3/2011, 64.

³ Непоуздани карактер људске природе, мотивише Макијавелија да утврди базичне препоруке властодршцима у односима према подређенима. Сазнање владара о томе „да живи и делује у свету у којем се једино уважају корист и снага“ требало би представља његово основно идејно оружје у напорима да власт освоји и задржи. Вид. Коста Чавошки, „Макијавелијев антрополошки пессимизам“, *Анали Правној факултету Универзитета у Београду* 1-4/2001, 341.

жени су неговањем науке која је трагала за чињеницама. Тако су друштвена схватања која упућују на природу, недовољно ухватљиву научним резултатима, остала на научним маргинама. Структурални позитивизам доминирао је у мислима првих ерудита социологије, а њихово перо негирало је метафизичка стања и схватања.⁴ Поред извесних сличности са методама које је користио Макијавели, пре свега у оквиру емпиризма, ипак се основе почетака савремене социологије супротстављају његовом размишљању. Водећи утемељивачи нове науке трагали су за егзактним методама и мерилима оцењивања друштвених феномена. Антропологија човека, као природа еволуције уткана у нашу структуру и која, као таква, пресудно утиче на организацију друштвеног живота, није имала много присталица у редовима друштвених мислилаца.

Ипак, искуство преломних тренутака XX века допринело је другачијем посматрању наука о друштву. Самим тим, људска природа у заједничком животу подвргнута је испитивању.⁵ Концепција људских права универзалног типа у основи је идеја антрополошког песимизма. Ако је људска природа, изворно, више склона злу, онда је потребно уоквирити глобални минимум правила. Такође, потребно је усмерити механизме глобалне контроле, као и санкција како би се та зла природа контролисала. Стављајући по страни идеологизацију и политизацију карактерисања људских права на овај начин, бар са нормативне а вероватно и са фактичке тачке, овај покушај минимума уређења заједничког глобалног живота показао се исправним.

На сличну концепцију уређења друштвеног живота, указивао је Макијавели. Оно што се често, погрешно или исправно, узима као најдистингтивнија тачка Макијавелијеве политичке мисли јесу јасно изражене преференције овог мислиоца у корист „политичке ефективности наспрам ставова о моралу и религији“.⁶ Основна претпоставка доброг владања, по његовој

⁴ Vjekoslav Arfić, „Koncept društvene strukture i strukturalna analiza u sociologiji“, *Revija za sociologiju* 1-2/ 1987, 49-62.

⁵ Упркос чињеници да су људска бића својим рођењем „обдарена свешћу и разумом који би требало да их приведу духу природног братства и космополитизма, ипак, њихово постављено (позитивно) право често се заснива на променљивој вољи једних у односу на друге.“ Вид. Слободан Перовић, „Природно право и стварност“, *Правни животи* 9/2017, 7.

⁶ Peter Donaldson (Питер Доналдсон), *Machiavelli and Mystery of State*, New York 1992, 68. Иако је неспорно да је Макијавели био велики противник хришћанске религије у интерпретацији Католичке цркве, свештеника који су је репрезентовали као и самих оснивача, већина постојећих научних извора који се тичу Макијавелијевог погледа на хришћанство, ограничава се на његову *Расправу о њивој декади Туија Ливија*, при том се „проблематично фокусирајући на претпостављене, приватне Макијавелијеве ставове према религији“, објашњавајући их утицајем интелектуалног миљеа који га је окруживао и оправдавајући их „ватреним патриотизмом“ који је поседовао. Вид. William B. Parsons, *Machiavelli's Gospel – The Critique of Christianity in The Prince*, New York 2016, 1-2.

мисли, јесте свест о искварености љуског духа.⁷ Само владар, који је свестан људске природе, у прилици је да прилагоди облик владања и успешно нормира друштвени живот. Аналогно, претпоставка доброг уређења и остваривања људских права јесте зла коб људске природе. Међутим, потреба за глобалним минимумом људских права постављена је и глобално прихваћена након Другог светског рата. Тек интегрални, светски увид на ужасе које човек има способности и жеље да изврши, био је окидач ка креирању људских права у савременом облику.⁸ Основе схватања доброг владања Макијавелија и почетни импулс људских права имали су, дакле, суштински исту основу.

Смеле идеје, изражене најконкретније у славном делу Владалац (*Il Principe*) из 1513. године, нису биле само плод лаких претпоставки и смелости.⁹ Емпиризам, детаљно проучавање и поглед на славну историју Рима били су путоказ доказивању хипотеза које, и из данашње перспективе, делују смело. Ипак, иако је прошло више од половине миленијума од идеја о злој нарави човека у политици (са обе стране владања), оне нису добиле битно новије, савременије рухо.¹⁰ Да ли је заиста људска природа иста већ хиљадама година и да ли је владару корисније и боље да га се плаше него да га воле ("љубе"), до данас није недвосмислено утврђено и јасно проучено.

Како је одговор на ова питања у тој мери комплексан, у потрази за истинама корисно је вратити се непресушној античкој мисли. Аристотел је у проучавању човека, кроз политичко поље, био најдетаљнији. Он је, на извештан начин, систематизовао и додатно проучио идеје претходника и узора. Даље, римски савременици, који су више били склони практикувању него филозофији служили су као својеврсни историјски експеримент. Као карактери и креатори одлука важних у епохи империје, кључни субјекти Старог Рима, идеално су се уклопили у специфични историјски метод који је користио Макијавелију.¹¹ Услед тога, овако конструисане идеје постале су кори-

⁷ Формулисана на овај начин, како то илустративно примећује Фридрих Мајнеке (*Friedrich Meinecke*), Макијавелијева теорија представљала је мач „нож забоден у бок политичког тела западног човечанства, приморавајући га да врши и уздиже се“. Вид. Friedrich Meinecke, *Machiavellism – The Doctrine of Reason of State and its Place in Modern History*, са немачког превео Даглас Скот (*Douglas Scott*), New Haven 1962, 49.

⁸ Хронолози су забележили да је светски консензус усвајања Универзалне декларације о људским правима постао могућ тек након увида у ужасе Другог светског рата. Већа доступност вестима и сликама била је условљена и експанзијом глобалних медија и канала комуникација.

⁹ Дело Владалац (*Il Principe*) до данас је предмет мултидимензионалних анализа система политичког и економског управљања и ослонац испитивања и доказивања адекватности државног облика.

¹⁰ Модерни мултидисциплинарни научни приступ, нове технике и технологије, али и догађаји који су уследили након Макијавелија, посебно у XX веку, добра су основа за тестирање смелих идеје XVI века.

¹¹ Овај метод био је допуњен чак и са примесама савремене психологије.

сне за реалистични, филозофски поглед из два угла – из угла самог учесника комплексних политичко-економских процеса одлучивања и истовремено филозофа који, у каснијем периоду, удаљен из политике, вешто комбинује теорију и праксу у својим списима.

2. АНТИЧКИ КОРЕНИ АНТРОПОЛОШКОГ ПЕСИМИЗМА

Основе идеје антрополошког песимизма нису кренуле од ере Макијавелија. Рудиментарни основи разматрања негативности у природи човека и социјалног деловања присутни су од почетних филозофских разматрања функционисања људске заједнице. Разумевање људске природе и деловања у социо-политичкој и економској збиљи закупили су велики део мисаоног тока и записа античких великана. Иако недовољно уобличена, нецелисходно систематизована, као она у комплексном XVI веку, идеја песимизма тињала је и кроз антику. Нису, међутим, сви антички мислиоци били на таквом трагу. За разлику од Макијавелија први антички мислиоци сматрали су и веровали у доброту људског духа и у складност природе и људског реда. Тако су софисти били ослоњени и препуштени природи и космолошком реду, тежећи једнакости и веровању у изворну доброту. Мисаони ток сличан Макијавелију дошао је у познијем античком периоду. Сократ, Платон и Аристотел, оцењивали су размишљања софиста заосталим и недовољно научним. Реалистичнији приказ друштвеног тока донео је и ново, савременије схватање, које је, по природи социјалног времена, ишло у корак са антрополошким песимизмом. Посебно је то изражено у Аристотеловом делу, иако се овакав карактер његових записа некада занемарује у савременим интерпретацијама његове мисли.

Када је реалност добила примат песимизам се појавио последично кроз оправдање друштвеног уређења. Највећи мислиоци налазили су начине да оправдају систем који је тада почивао на дубоким поделама унутар друштва. Ако су филозофи били умни део друштва, неопходан је био и физички опсег савладавања и овладавања природом ка циљу лакшег и плодотворнијег живота. Физички део послова и напора ка одржавању друштвеног тока, био је задатак нижих слојева.¹² Као последњи и најделотворнији у својеврсном мисаоном тријумвирату великана, Аристотел је човека схватао као *политичку животињу*. Објашњавајући ово Аристотел се фокусирао на значај правила у оквиру заједнице који сузбијају природну датост човека, оличену у тврдњи

¹² Задатак филозофа, пак, био је да понуде адекватну мисаону основу и логичко оправдање оваквог уређења.

да „као што је, кад је савршен, човек најбољи од животиња, тако је и, одвојен од закона и правде – најгори од свих.“¹³

Мисао антропоолошког пессимизма Аристотел је, чини се, задржао све до краја свог животног пута.¹⁴ Покушавајући да схвати душу, на крају разуме да се она никако не може схватити као склад, нити то може бити.¹⁵ Ако је душа изједначена са природом човека, онда мир и склад нису уобичајена стања људи.¹⁶ Човека у стању мира, по Аристотеловом запису, држи само сила. У данашње доба, ова сила, требала би се разумети кроз улогу државе као носиоца монопола физичке принуде, путем којег се заједнички живот држи у границама усаглашених правила.¹⁷

Човек као политичко биће, које је од природе такво дато, има дакле, своју мрачну основу. Природни однос створен по физиономији човека предодређује поделу на господаре и робове. Као што слободни људи имају ум да управљају и владају кроз рат и мир, тако и робови имају физичку снагу да су „живи део имања“ и „живо оруђе“.¹⁸ При таквом односу и схватању природе човека, држава има улогу да своје уређење прилагоди нужној предодређености.¹⁹ Дакле и државни облик, као и природа човека у политици предодређени су вишим природним законима. А природни закони унапред су одређени тако да деле људе и поставе оквир сличан ономе који својим делом промовише Макијавели.

У таквом окружењу где су природне датости императив постојања, држава, у напорима за постизањем друштвеног благостања, има, само на први поглед, једноставне задатке.²⁰ Циљ државе је најбољи живот, али тај идеал заједничког социо-економског контекста припада само једној групи. Како би могли да размишљају и схвате основу естетике и значај ума, физички

¹³ Arist. *Polit.* 1253 a. 30-35.

¹⁴ У једном од својих последњих списа Аристотел се додатно и дубље посвећује антропологији човека. Везујући биологију као кључну област сопственог проучавања и друштвену збиљу као социјалну реалност, Аристотел на неки начин уобличава „претходницу знаности психологије“ Вид. Dario Galić, Bojan Rizvan, „Aristotel: O duši“, *Spectrum* 1-4/2009, 85-86.

¹⁵ Arist. *De an.* 407 b. 30.

¹⁶ Из субјективне перспективе, стање немира, које је уобичајена карактеристика нашег унутрашњег бића, с пуно права, може се посматрати и почетним импулсом антропоолошког пессимизма.

¹⁷ Миролуб Симић, Срђан Ђорђевић, Дејан Матић, *Увод у право*, Крагујевац 2017, 152.

¹⁸ Милош Ђурић, *Историја хеленске етике*, Београд 1997, 404.

¹⁹ Тако је у разноврсној класификацији и анализи државних облика најбоља монархија, која највише личи на божанско уређење свемира. *Ibid.*, 412.

²⁰ Бертранд Расел (*Bertrand Russell*) бриљатно примећује да, иако друштвена кохезија представља нужност, „човечанство до сада није још успело да ову кохезију постигне само рационалним аргументима“. Вид. Бертранд Расел, *Историја зајадне филозофије и њена повезаност са политичким и друштвеним условима од најраније доба до данас*, Београд 1998, 21.

послови морају постати и остати обавеза других. У идеалном државном облику, по Аристотелу, једни управљају по рођеној способности, а други врше физичке послове и потчињени су управљачу. У овом поретку који није створен друштвено, већ природним процесом, држава стоји као једна установа „васпитног“ карактера. Држава се стара за одржање хијерархије и усмерење слободног појединца да овај поредак, својим умом, што боље остварује. Држава и филозоф спојени су у једном посебном задатку одржања природног поретка који се заснива на разликама у класама, строгој подели на ниже и више и принципом силе који би требало да сузбије негативности у антропологији човека и тиме одржи унапред познату хијерархију.

Аристотелова идеја природног поретка заснованог на вишим и нижим деловима друштва, односно на умну и физичку класу, није била плод простог уклапања у разматрања претходника. Иако следбеник и ученик Платона, њихова разматрања се у многим деловима разликују. Заједничко природно разумевање разликовања људи по сталежима код њих лежи на различитим основама. Док се код Платона не истиче строга материјалистичка структура најпотлаченијих и робова, Аристотел у њој види кључ функционисања друштва.²¹

3. АНТРОПОЛОШКИ ПЕСИМИЗАМ КРОЗ МИСАО Н. МАКИЈАВЕЛИЈА

Скоро два миленијума након античког разумевања душе и антропологије кроз перо Аристотела, мисао која ће утврдити песимистични поглед на људску природу, засејана је на северу данашње Италије. Своју тежњу да владару представи добар метод управљања Макијавели је реализовао кроз бриљантни и утицајни литерарни спис. Тако се, не уз унапред скројен план, замишљени дар владару претворио у вероватно најпознатије дело модерне филозофије и савремене политикологије. Мотивацију за капитално дело *Владалац*, Макијавели је нашао у личним циљевима и амбицијама.²² Одстрањен

²¹ Наредне епохе истичу мање строгу песимистичну основу човекове природе. Сократово размишљање, како није оставио писано дело, сазнајемо из записа других аутора, посебно Платона. Позната Сократова материјалистичка структура објашњава да сви људи теже неком добру, а да таква тежња, у суштини, „управља њихово делање“. Вид. М. Турић, 257. Сократ, дакле, као први у ери великана, у годинама пре својих ученика Платона и Аристотела гаји другачију мисао о природи човека, истичући кроз свој филозофски поглед наизглед прихватљивије основе друштвеног тока.

²² *Владалац*, иако најпознатије, није једино Макијавелијево дело и огледало песимистичног, или реалног, погледа на основе људске природе. Након *Влагаоца*, објавио је и комедију која наставља низ песимистичног погледа на природу човека. *Манграјола*, иако жанровски атипична за тему песимизма, ипак на духовит начин осликава суштину исказану

из зоне политичког утицаја Фиренце, у околностима физички дистанцираности од главних токова друштвене збиље, своје искуство и знање видео је као једину шансу повратка на сцену друштвеног деловања.

За разлику од биографије која осликава разлоге и мотивације писања, структура идеје код Макијавелија није једноставна за утврђивање. Оно што је очигледно, јесте потреба да се критички приступи посматрању заједнице друштвеног, политичког и економског живота. Контекст времена био је такав да је, заиста, реални приказ друштва испред Макијавелија изгледао песимистично, због чега није једноставно, а ни лако утврдити иницијални импулс његових идеја. Изворно, идеја може бити последица прецизног анализирања историјских догађаја и објективног научног сагледавања људске природе. Метод сагледавања историјског емпиризма кључ је доказивања претпоставки које поставља аутор *Влагаоца*. Он је проучавао и до детаља уочио политичке прилике и људску природу кроз хронологију.²³ Ипак, лоша политичка судбина самог Макијавелија и писање *Влагаоца* након губитка службе, у специфичној атмосфери доколице, додатни је фактор утицаја на записе аутора.

Без обзира на мотиве и утицаје, негативно одређена антропологија човека значајна је и оригинална. Разматрање државних облика на специфичан мултидисциплинарни начин уз сагледавање разноврсних људских карактеристика изузетно је важно. Чак и на нивоу данашњег сагледавања друштвеног света, ово је реткост и пример добре праксе. Додатна чињеница да, четири века након *Влагаоца*, долази до пуног изражаја негативни исказ људске природе, важна је и за разумевање структуре мисли Макијавелија. Други светски рат, по први пут у историји човечанства, послао је глобалну слику ужаса који почива на намери човека да влада другима. Пре свих других, Макијавели је ту слику негативности сагледао и приказао кроз историју претходне цивилизације.

На основама рата, на прелазу две половине XX века, креирана је и савремена политичка збиља. Глобални правац централно нормативно место оставља универзалном нормирању људских права. Ипак и овај догађај иако преломан за креирање глобалне политике и промене многих праваца друштвеног и научног живота, није отворио можда и централну тему. Питање природе човека и начина интуитивних делања у политици остало је на нивоу појединачних теоријских покушаја и анализа. Упркос великој популарности Макијавелија посебно с краја XX и почетка XXI века, ова чињеница није битно допринела интензивирању проучавањима људске природе.

Влагаоцем. Ликови у комедији су по природни себични и егоистични. Иако је у питању комедија, дело континуирано показује кварне особине људске природе па ликови такви остају до краја. Вид. Војан Ковачевић, Marko Simendić, „Verita effettuale della cosa politica u Makijavelijevoj Mandragoli“, *Politička misao* 3/2020, 37.

²³ Посебно се то односило на водеће фигуре старог Рима.

4. СТРУКТУРА АНТРОПОЛОШКОГ ПЕСИМИЗМА Н. МАКИЈАВЕЛИЈА

Разматрања Макијавелија о склоности ка негативном поступању у политичкој природи човека, показало се тачним и оправданим. При тој тврдњи он се ослања на две важне чињенице – да је *историја* јако важна при предвиђању догађаја у будућности, као и да се биолошка и културна еволуција човека *не мењају* у складу са динамиком времена, већ мање-више остаје иста у дужим временским интервалима. Ово практично значи да се структура антрополошког песимизма Макијавелија заснива на две прецизне претпоставке. Прво, да се људска природа тј. антропологија у битном није мењала стотинама хиљада година и друго да је њена основа у бити више зла, него добра.²⁴ Ова два стуба указују да, са једне стране, време није много учинило на промени људи, док, са друге стране, потврђују да социолошке околности и контекст друштвеног времена нису кључ за разумевање понашања људи у оквирима политичког делања.

Слично Аристотелу, и Макијавели политику поставља испред етике. Иза ових разматрања крије се специфични идејни, истовремено и филозофски пут. Идеје просвећене мисли, тј. намере филозофа требало би да буду усмерене и креиране реално и корисно.²⁵ Такав концепт, заснован на разуму, супротставља се утопистичком разматрању друштвених идеја. Аристотел је, у том домену, био посебан и специфичан, па је креирао оригиналну мисао комбинујући психологију и филозофију. Макијавели се, пак, наставио на нову динамику коју је донело време XVI века и околности политичког доба, социјалних превирања и општег друштвеног стања чији је био сведок.

Структурално гледано, историјски модел Макијавелија, наставља се на модел друштвених категорија Аристотела. Друштво је у бити подељено на управљаче и оне којима се управља, односно, како то Макијавели појашњава, да је на свету увек било људи које покрећу исте страсти.²⁶ Структуром истом као и код Аристотела, Макијавели дели друштво на две класе или два пола, на управљаче и оне којима се управља, међутим, разлика је у томе што, под разноврсним утицајима, Макијавели тежи специфичнијем, али и прецизнијем објашњењу ових категорија и чињеница. У том циљу он се користи двоврсним методом – историјским, посматрајући највише хронологију

²⁴ К. Чавошки, 334.

²⁵ На тај начин, оне бивају контраст сувопарно теоријским и истовремено нереалним творевинама.

²⁶ Увек је било оних који су заповедали и оних који су служили, с тим што су једни радо служили, а други нерадо, па су се услед тога бунили и били кажњени. Вид. Aleksandar Molnar, „Machiavelli's Reason of State-Republicanism“, *Političke perspektive* 3/2013, 7-27.

Рима, као и антрополошким, ослоњен на кључне личности и особине које су те личности исказале у преломним догађајима.²⁷

У својој структури размишљања о пессимистичној људској природи Макијавели се највише бавио методама које би требало активирати на страни управљача, како би се на страни потчињених произвели учинци који ће резултат имати политичко и економско благостање.²⁸ Тако је закључио да никакве половичне мере у државотворној политици нису добре. Половичне мере доприносе само хаосу и анархији која је погубна и за управљаче и за оне којима се управља.²⁹ Само подела на бруталну силу, са једне, или потпуну милост, са друге стране, била је пут ка добром управљању.³⁰ Ово размишљање плод је емпиријских истраживања начина на који је Рим поступао са својим колонијама. Метод крајности у примени силе или милости у случају процене, доносио је добре резултате и био један од разлога дуговечности Империје.³¹

Путем наочитих специфичности у посматрању структуре друштва Макијавели је успео да допринесе теорији државе са две кључне идеје. Прво, он је почетно употребио и утемељио термин држава.³² Овај термин није имао само етимолошки, већ и суштински значај. Питање употребе термина *stato*, имало је и појмовно одређење суштинског усмерења заједнице друштвеног живота.³³ Он је одредио и истовремено удаљио од античких и романтичарских одређења и формирао нову теорију државотворног републиканизма, која је касније постала темељ за изградњу савремених националних држава.³⁴ Самим тим, структура антрополошког пессимизма, посредно је постала основа за филозофски оквир изградње националних држава у наредним вековима.

Друго, још значајније, јесте одређење државе као структуре одређених елемената. Од Макијавелија, држава се везује за владара, односно три кључна

²⁷ На тај начин, он успешно закључује да је специфичност људске антропологије у томе што човека, за разлику од других врста, покрећу специфичне страсти. Оне су, уједно, разлог немогућности да се у потпуности предвиди деловање људи у политици, иако се циклус историје понавља по одређеним обрасцима.

²⁸ Из индиректне интерпретације Макијавелијеве доктрине, јасно произилази импликација да жеље поданика „не могу остати ослобођене“, већ да, уместо тога, „морају бити каналисане у конструктивне излазе са могућности испуњења“. Ово из разлога што би „препуштени својим природним склоностима људи били осуђени на пропаст – свет неће одговорити на наше молбе нити испунити очекивања.“ Raymond Angelo Belliotti, *Machiavelli's Secret – The Soul of the Statesman*, New York 2015, 25.

²⁹ Ове закључке донео је на основу посматрања функционисања Римске империје.

³⁰ А. Molnar, 2013, 7-27.

³¹ Свест о потенцијално крајњој сили, увек је имала утицај на мир чак и у дислоцираним деловима Римског царства.

³² Александар Молнар, *Расправа о демократској уставној држави – I. Право на ошћор ширанију*, Београд 2001, 250.

³³ *Ibid.*

³⁴ А. Molnar, 2013, 7-27.

дела. Као фактичко питање, она постаје својеврсно тројство – власти, територије и становништва. Овај савремени концепт наставља се на идеју да се уз реч *stato* користе и глаголи, да владар *сидиче, гржи, осваја* и *љуби* – територију. Овакав концепт који везује елементе државе, а у исто време поставља владара на пиједестал остваривања државотворног циља био је својеврсна комбинација пређашњих и будућих настојања ка формирању модерне државе. Ипак хронологија мисли која је изражена прво у *Владаоцу* па онда и у комедији *Манграјола*, сведочи да је он у тим позицијама власти увек до краја према владару имао идеју антрополошког песимизма, као кључну одредницу доброг управљања државном заједницом. На тај начин су, држава, људска права и идеја антрополошког песимизма нашле откриће кроз идејни пут коме је тежио Макијавели.

Питање односа нормативног и фактичког посебно је користан сегмент структуралне анализе доктрине Макијавелија. У једном делу политиколошке али и економске теорије, провејавају ставови да се управо Макијавелију дугује захвалност за инаугурацију идеје која би се могла назвати основним мотивом модерне политичке мисли – „слободан политички живот могућ је под условом само да је нормативни домен, као такав, *политички утемељен*“.³⁵ У корелацијама власти и грађана однос нормативног и фактичког може се налазити на границама истинитости. Фактички односи заснивају се на разноврсним аморалним радњама и покушајима којима би се стекла а потом и очувала власт.

Усклађујући савете владару са претпостављеном природом поданика Макијавели даје доктринарни допринос у различитим областима јавног одлучивања. Стабилност економског система и јавнофинансијских механизма су и у доба материјализма представљале важане аспекте друштвеног живота, које је, у више наврата, истицао и креатор *Владаоца*. У области економске мисли антрополошки песимизам Макијавелија, оставио је упечатљиве трагове и у круцијалном делу „*An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*“, чији се аутор Адам Смит, данас сматра утемељитељем економије као научне дисциплине. Позната је Смитова констатација да „трговина и производња ретко могу да цветају у било којој држави у којој не постоји одређени степен поверења у правду владе“.³⁶ Гледано из савремене перспективе, овакво гледиште могло би се сматрати својеврсном потврдом макијавелијевог става да „док год се не дира њихова имовина и њихова част, маса човечанства ће живети задовољно“.³⁷ Са друге стране,

³⁵ Miguel E. Vatter, *Between form and event – Machiavelli's Theory of Political Freedom*, Dordrecht 2000, 100.

³⁶ Adam Smith (Адам Смит), *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, New York 1937, 862.

³⁷ Николо Макијавели, *Владалац*, превео Б. Јанковић, Земун 2002, 25.

структурне основе макијавелијанске доктрине и многи савремени аутори сматрају „корисним водичем“ за фокусирање утицаја националних влада на одржање тржишне конкурентности.³⁸ Такође, модуси и мотиви микроекономског одлучивања производних субјеката, посебно у рангу великих корпоративних механизма, одавно су, намерно или ненамерно упловили у зону макијавелијанског дискурса.³⁹

У сфери управљања финансијским ресурсима друштвено-политичке заједнице, усмеравајући владара да ли да буде дарезљив или тврдица, Макијавели се примарно опредељивао за идеју штедљивости државне касе. Много је боље, тврдио је, да га сматрају тврдицом, него да га презру.⁴⁰ Народ презире тек када дође до тога да дарезљивост престане, а ниједна дарезљивост није, нити може бити вечна.⁴¹ Ипак, упркос свести о аномалијама Макијавели је остао при ставу о усклађености дарезљивости са духом народа. Најпознатија је, пак, упитаност самог Макијавелија да ли је боље да те *људи воле или да те се боје*.⁴² Како је логично, али немогуће обоје, сигурније је да се људи плаше. Образложење овог става, оправдава наравно својим песимистичним погледом на људску природу. Сликвито је то описивао – „док им чиниш добро, душом и телом су твоји..., а када се нађеш у опасности окрену ти леђа.“⁴³ Тврдња, која иде до крајњих граница негативних особина људске природе, као таква провејава целим делом. Начин да владар, свестан чињеница, управља на прави начин јесте страх, али је уметност политике да страх не пређе у мржњу, констатује Макијавели. На основу изнетог, може се закључити да разматрање људске природе бар у делу Фирентинског мислиоца није спорно, иако у делу теорије има и другачијих интерпретација.⁴⁴

³⁸ Phillip Harris, „Machiavelli, marketing and management: Ends and means in public affairs“, *Journal of Public Affairs* 7-2/2007, стр. 189.

³⁹ Све већи продор схватања да су, „у суштинском смислу, држава и корпорација исти организми“, оставља широки простор за имплантацију Макијавелијевих поставки у области савременог корпоративног управљања. Вид. Antony Jay, *Management and Machiavelli – An Inquiry into the Politics of Corporate Life*, New York 1968, 234.

⁴⁰ Н. Макијавели, 152.

⁴¹ Како би доказао ову тезу он упоређује успешност управљања народом и финансијама чувеног војсковође и владара – Цезара. Ова теза се може разматрати са стране владавине Цезара која је била диктаторска и не тако дуготрајна.

⁴² Н. Макијавели, 155.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ Разумевање овог питања веома је тешко са становишта сагледавања људске природе, фактички – из првог лица. Пессимизам људске природе могла би се везати само за политичка дешавања и на тим основама се мора тумачити. Међутим, питање је да ли се политички живот може издвојити од свеукупности друштвеног живота, или је, ипак, политичко деловање и доступност емпиријским посматрањима политичког деловања само сегмент оног дела људске природе која показује своје право лице у додирима са снажним и опијајућим дејством моћи.

5. ЗАКЉУЧАК

Перспектива модерног заједничког живота отвара низ питања на која није могуће до краја одговорити. Ипак, постоји сагласност да модерна држава као носилац монопола физичке принуде, поседује кључну разлику у односу на све друге типове повезивања људи. Уклапање схватања монопола физичке принуде и разумевање антрополошког песимизма налазе се у извесној, већ изреченој каузалној равни.

Синтетички посматрано, идеја да људска природа почива на негативним основама довела је и до схватања посебне улоге државе. Уколико владар схвати и прихвати овакве идеје он ће лакше владати. Тако уобличене поставке Аристотела и посебан метод искрености при анализама политичких делатности и људске природе од великог су утицаја и данас. Основа државног уређења по Аристотелу управо почива на идеји силе као доминанте смернице ка одржању природне хијерархије. Идеје рођене у антици, практично примењене у доба територијално и организационо велике Римске империје, биле су основ за провере, које је вековима касније вршио сам Макијавели.

Анализирајући из савремене перспективе, већина елемента политичко-методолошког инструментаријума који предлаже Макијавели нису могућа, нити адекватна у модерној уставној држави. Модерна држава која почива на законима и владавини права, стална је тежња настојања ка изградњи стабилне и срећне друштвене заједнице. Стога средства која су предложена на страни владара, као што су неконтролисана сила, располагање јавним новцем у складу са разумевањем природе човека или управљање политичким процесима без демократских механизма нису у савремено доба могући. У различитим теоријским називима модерна уставна држава исказ је тежњи људи да одлуке донете механизмима посредне демократије буду ограничене законом. Додатно, тежи се формулама које би пронашле адекватан однос баланса између различитих грана власти. Такозвани систем *check and balance* којим би се међусобно контролисале разноврсне власти државе, усаглашен је првим уставом света. Тако је постављен темељ да се од краја XVIII века све државе граде на принципима кровног акта и ограничења грана власти.

Полазећи од научно већ детектоване чињенице да је *илузија* и те како прожимајући фактор политичког промишљања, могли бисмо закључити да је реактуелизација дубунске анализе идеја Макијавелија, корисна из више разлога. Поставке антрополошког песимизма посебно су значајне у ери велике доступности моћних технологија широким друштвеним масама. Развој разноврсних видова комуникација, технологија и техника у великој мери повећава светски ризик од злоупотреба. Пандемија корона вируса била је само један у низу изазова где се показала неспособност уређења и систематизовања правила по којима људи живе. Такође, ова здравствена криза показала

је све нелогичности појединих кризних правних правила и могућности разноврсних злоупотреба од стране доносилаца одлука.

Из угла Р. Србије, суштинско разумевање идеје антрополошког пессимизма чини се нарочито нужним. Историјски развој Србије прекривен је крвавим траговима предака и сменама које су биле насилно обојене. Насиље, као компонента промена, није изузетак ни других Европских и светских друштвених заједница. Ипак, схватање мотивације ка негативном понашању и могућностима адекватног усмерења тих понашања ка општој добробити, важан су сегмент у слагалици успеха једног друштва. Питање унутрашњих порива човека и њихових импликација на политичку и економску збиљу, остаје отворено и захтева нове путеве истраживања на мултидисциплинарном нивоу, како би се нормативни оквири усмерили у складу са природом човека и императивом друштвеног благостања.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

- Александар Молнар, *Расправа о демократској уставној држави – 1. Право на њихову тиранију*, Београд 2001.
- Aleksandar Molnar, „Machiavelli’s Reason of State-Republicanism“, *Političke perspektive* 3/2013, 7-27.
- Antony Jay, *Management and Machiavelli – An Inquiry into the Politics of Corporate Life*, New York 1968.
- Adam Smith (1937), *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Modern Library, New York.
- Аристотел, *О души – parva naturalia*, превео Слободан Благојевић, Београд 2012.
- Аристотел, *Политика*, превео Томислав Ладан, Загреб 1988.
- Bojan Kovačević, Marko Simendić, „Verita effettuale della cosa politica u Makijavelijevoj Mandragoli“, *Politička misao* 3/2020, 31-59.
- Бертранд Расел, *Историја заједне филозофије и њена повезаност са политичким и друштвеним условима од најранијеј доба до данас*, превод Данира Парента, Београд 1998.
- Dario Galić, Bojan Rizvan, „Aristotel: O duši“, *Spectrum* 1-4/2009, 81-86.
- Friedrich Meinecke (Fridrih Majneke), *Machiavellism – The Doctrine of Raison D’Etat and it’s Place in Modern History*, New Haven 1962.
- Peter Donaldson (Питер Доналдсон), *Machiavelli and Mystery of State*, New York 1992.
- Phillip Harris, Machiavelli, „Marketing and management: Ends and means in public affairs“, *Journal of Public Affairs* 7-2/2007, 181-191.
- Raymond Angelo Belliotti, *Machiavelli’s Secret – The Soul of the Statesman*, New York, 2015.
- Vjekoslav Arfić, „Koncept društvene strukture i strukturalna analiza u sociologiji“, *Revija za sociologiju* 1-2/1987, 49-62.

- Игор Живановић, „Платон, Макијавели и макијавелизам“, *Филозофија и друштво* 3/2011, 45-67.
- Коста Чавошки, „Макијавелијев антрополошки песимизам“, *Анали Правног факултета Универзитета у Београду* 1-4/2001, 334-349.
- Miguel E. Vatter, *Between form and event – Machiavelli’s Theory of Political Freedom*, Dordrecht 2000.
- Милош Ђурић, *Историја хеленске етике*, Београд 1997.
- Мирољуб Симић, Срђан Ђорђевић, Дејан Матић, *Увод у право*, Крагујевац 2017.
- Николо Макијавели, *Влагалац*, превео Б. Јанковић, Земун 2002.
- Слободан Перовић, „Природно право и стварност“, *Правни живот* 9/2017, 7-159.
- William B. Parsons, *Machiavelli’s Gospel – The Critique of Christianity in The Prince*, New York 2016.

Milivoje B. Lapčević
University of Kragujevac
Faculty of Law
mlapcevic@jura.kg.ac.rs
ORCID ID: 0000-0001-5781-9218

Chronology of Niccolo Machiavelli's Anthropological Pessimism

Abstract: *The point of the article is to determine and consider the Niccolo Machiavelli's ideas about the human nature. N. Machiavelli believed that historical patterns repeat cyclically over the time. Therefore, the key to consideration hypotheses about the negative human nature, which is especially manifested in politics, was historical method. As the foundation of Machiavelli's theory is seen through a pessimistic view based on human nature, the genesis of this idea's development is revealed through chronology. The research focuses on several segments. First is presented the basic idea and assumption of human political nature in antiquity. The ideas of ancient thinkers are presented as an introduction to the thought of N. Machiavelli. A detailed account of the consideration of social life through the philosophical thought of Aristotle, shows the first ideas and explanation of the negative nature of people in politics. As the detailed historical method was the way of understanding N. Machiavelli's concretization of ancient ideas shows more clearly the way of thinking of anthropological pessimism. The Principe, as the key work N. Machiavelli's is considered through a comparative analysis with the rest of the written legacy. After determining the thought of N. Machicavelli the entire idea of anthropological pessimism is linked to human rights and the chronology that follows the development of mechanisms for the protection of this set of rights. New facts and understanding of anthropological pessimism are presented as an opportunity for better acquaintance, but also for better normalization of relations within the framework of functioning of the social community.*

Keywords: *anthropological pessimism, antiquity, Machiavelli, human rights, politics.*

Датум пријема рада: 03.11.2023.

Датум достављања коначне верзије рада: 13.11.2023.

Датум прихватања рада: 16.11.2023.